

Dette avsnittet er i hovedsak klippet fra kap 10, "Familieform og funksjonalitet", i Sigurd Skirbekk (1999) *Ideologi, myte og tro ved slutten av et århundre. Sosiologisk kulturteori og funksjonsanalyse*. Tano/Aschehoug, Oslo.

Sigurd Skirbekk:

Har kvinnene tjent på avinstitusjonaliseringen av ekteskapet?

Når menn i våre dager stiller seg kritisk til forskjellige endringer på samlivsfronten, spesielt når det gjelder *avinstitusjonaliseringen* av ekteskapet, vil slik kritikk i dominerende miljøer gjerne bli møtt med reaksjoner som går ut på at deres kritikk er uttrykk for menns tap av tidligere privilegier. Kritikk blir avvist med argumenter om at endringene må ses som en uunngåelig følge av *utviklingen*; eller vel så ofte: som del av en generell *kvinnefrigjøring*. I den grad utviklingen har ført med seg flere familieoppløsninger, som det ofte er kvinnene som tar initiativet til, så forklares det med at mange menn fortsatt sitter fast i gamle rollemønstre og ikke har lært seg likestillingens lover. Ikke sjelden blir det vist til bestemte typer feministisk litteratur fra senere år for å begrunne ekteskapets patriarkalske og fortrykkende natur. - Det mytiske erkebildet som binder disse reaksjonene sammen, finnes i fortellingen om dukkehjemmet: et av Ibsens psykologisk svakeste, men like fullt mest spilte teaterstykke.

Nå er det ikke vanskelig å finne eksempler som kan passe inn i de framførte fortolkning; og det er gjerne denne type eksempler som stadig trekkes fram i publikumsorienterte medier. Imidlertid er det mye som tyder på at utvalget av eksempler henger sammen med livsform og livsstilsinteresser til de som gjør utvalget. Dette gir grunn til å se nærmere på spørsmålet om nedbyggingen av ekteskapet som institusjon alt i alt har tjent kvinnenes stilling.

Mange typer data kunne være av interesse for å svare på et slikt spørsmål. Dagens tilstander, preget av ustabile ekteskap og enda mer gebrekkelige samboerskap, kunne settes opp mot historiske forbilder: Sammenlikningsgrunnlaget kunne være forrige århundres ekteskapsinngåelse, preget av foreldrenes utspill og parets veto, eventuelt av parets valg og foreldrenes veto, eller av idealer fra vårt århundre, der paret gikk gjennom stadier av forelskelse, forlovelse og giftermål, og der det ble vanskeligere å bryte forholdet jo flere rettigheter man fikk. Sammenlikningen kunne også gjøres teoretisk, i så fall kunne det settes opp framtidige familieformer med funksjoner tilpasset en langsiktig samfunnsmessig tilpasning.

Flere vanlige utlegninger kan imøtegås nokså direkte. Et par norske studier kan nevnes i denne forbindelse. Svein Blom og Ola Listhaug har, ut fra data om trivsel og helse, kommet til at gifte av begge kjønn kommer best ut ved forskjellige sammenlikninger, også når det korrigeres for seleksjonsvariabler og aldersvariabler. I deres konklusjon heter det: "Det skulle således ikke være utslag av noen kollektiv irrasjonalisme når størstedelen av voksne befolkning inngår ekteskap. Rapporter om vold og mishandling i familien avdekker skyggesider ved institusjonene, og selv om fenomenet synes å ha økt i omfang, er det ingen ting i våre data som tyder på at det utgjør annet enn et avvik fra den normale situasjonen". Arne Mastekaasa har lagt fram analyser som peker i samme retning.

Nå kan det alltid gjøres innvendinger mot studier av de gjennomgående tendenser. Innenfor dette saksområdet kan det bli hevdet at det foregår vold bak lukkede dører i forskjellige familier, noe alle aktive politifolk kan bekrefte. Spørsmålet blir likevel om denne volden skyldes ekteskapet som institusjon eller om det skyldes at folk tilbringer svært mye av sin tid i familier, og at dette er arenaen for emosjonell eksponering. For å avgjøre om ekteskapet fremmer eller demper vold, kan ekteskapet sammenliknes med vold på arenaer der ugifte lever ut sine emosjoner. Dessuten bør det foretas en vurdering av holdbarheten av mange estimater av voldsutbredelse; også disse kan være ideologisk farget. Det må også tas med i betraktning at vold kan være gjensidig.

Ut fra amerikanske data om registrert vold er det anslått at omtrent 57 000 kvinner ble årlig mishandlet av sine menn i perioden mellom 1979 og 1987. Men i samme periode ble 200 000 kvinner rapportert mishandlet av sine *boyfriends* og 216 000 av sine ex-menn. Av all registrert voldelig kriminalitet begått mot kvinner i denne perioden, var 65 pst begått av slike "venner" eller ex-menn, sammenliknet med 9 pst av ektemenn. Forskjellene er her for store til at de kan tilskrives en eventuelt større tendens for kvinner til å rapportere vold fra ex-menn og tiltenkte menn enn fra ektemenn. Målt i rater for kriminell mishandling av kvinner, tolv år og eldre, for perioden 1973 til 1992 var promilletallet 43 for ugifte kvinner, 45 for separerte kvinner og bare 11 for gifte kvinner. En annen studie konkluderte med at for hver gravid kvinne som er rapportert misbrukt av sin ektemann, er det nesten fire gravide kvinner som er misbrukt av sine ugifte partnere. Selv om det alltid kan argumenteres med ulik seleksjon til ulike samlivsformer, tyder disse dataene på at ekteskapet gjennomgående minsker utbredelsen av vold mot kvinner.

For å komme fram til en forklaring på dette kan vi gå tilbake til Emile Durkheim. Han hevdet i sin tid at det var mannen som først og fremst hadde mental nytte av ekteskapet, fordi ekteskapet satte grenser for det grenseløse, noe som er en forutsetning for indre ro. I forlengelsen av dette resonnementet kunne det argumenteres for at institusjonelle rammer for sivilisering av mannens drifter i annen omgang vil komme kvinnene til gode. Dette tilsier videre at en nedbygging av institusjonelle grenser vil senke terskelen for voldsanvendelse på flere felter.

I denne forbindelse bør også erfaringer med voldtekt trekkes fram. Talsmenn for individsentrerte ideologier har gjerne sett ekteskapsinstitusjonen som en ramme om rettigheter for mannen, noe som skulle ha bidratt til at han ikke behøvde å ta spesielle hensyn til sin kvinne. Forhold som bare var basert på emosjoner, ble forutsatt å ville føre til mer gjensidighet. Dette er bakgrunnen for forsøkene på å legitimere all frivillighet og på å definere som voldtekt alle seksuelle relasjoner som ikke har vært basert på gjensidig overenskomst. I praksis har det imidlertid vist seg umulig å etterprøve frivilligheten i de mange voldtektssaker som har vært trukket for retten. Der påstand blir stående mot påstand, vil normalt tvilen komme tiltalte til gode. Dette har i sin tur ført til at de fleste voldtatte kvinner føler at de ha mye å tape og lite å vinne på rettssaker. I liberale samfunn har likevel ikke denne erfaringen ført til fornyet fokusering på de institusjonelle kriterier for å skille mellom legitimitet og illegitimitet, noe som kunne ha snudd bevisbyrden der en mann ble beskyldt for voldtekt mot en kvinne han ikke var gift med.

Mål på voldsbruk mot kvinner er naturligvis ikke den eneste målestokk for å avgjøre om kvinner har tapt eller vunnet på avinstitusjonaliseringen av familiedannelsene. Kvinner vil normalt også være opptatt av sine barns kår. Det er derfor all grunn til

også å nevne noen studier av hvordan familieförändringene har påverket barns levevilkår.

Også her finnes det forskningsresultater som ikke passer inn i de typisk nyliberale tolkninger. Det er sant nok at det finnes ektemenn som kan tyrannisere både kone og barn, men de er ikke statistisk typiske. Den informasjon som er tilgjengelig om menns mishandling og misbruk av barn, tyder tvert imot på at misgjerningene er overrepresentert blant menn som ikke er ektemenn. Flere studier viser at jenter som lever med stefedre har en høyere risiko for å bli utsatt for seksuelt misbruk enn jenter som lever med sine fedre.

Andre studier konkluderer med at förändringene i familiestrukturen representerer den største langtidstrusselen mot amerikanske barn. Denne trusselen må bedømmes som ganske alvorlig i et land som på bare en generasjon har opplevd familieförändring som innebærer at andelen barn som lever med sin biologiske far, har sunket fra rundt åtte av ti til seks av ti. Det som er kalt "feminiseringen av barndommen" er et historisk eksperiment. Det finnes riktignok tilfeller der foreldrenes atskillelse kan oppleves som en befrielse for barna, men langtidstudier i California tyder på at denne reaksjonen ikke er typisk for mer enn ti prosent av tilfellene. Heller ikke argumentet om at tidligere tiders barn opplevde sin fedre død like ofte som nåtidige barn opplever at fedre forlater familien, har en verdi som står helt til pålydende. David Popenoe skriver at når en far dør, sørger barnet. Når en far forlater familien, kjenner barnet angst og skyld. Døden tar livet av fedre, men bevarer farskapet. Familieoppgivelsen bevarer fedrene, men dreper farskapet.

Vi kan gå tilbake til den argumentasjonen som har forholdt seg til kvinners frigjøring, og igjen stille spørsmålet om avinstitusjonaliseringen av familierelasjonene betyr at kvinner gjennomgående har fått frihet til å velge som de vil, og at dette lagt grunnlaget for nye former for personlig utvikling. Det finnes som nevnt atskillig forskning som kunne bidratt til å kaste lys over et slikt spørsmål. I denne sammenheng kunne det blant annet være grunn til å nevne studier av voldtekter i bekjentskaper med svak familieinstitusjonell føring. En av de sosiologer som først tok opp avinstitusjonaliseringens følger for parforholdene, var Willard Waller. Han mente å finne at i forhold som ikke var bundet av institusjonaliserte former, ville det bli den som var minst interessert i at forholdet skulle fortsette, som fikk mest makt til å bestemme spillereglene. Der det var barn inne i bildet, og mødre hadde sterke interesser av å holde familien intakt, fikk mannen ofte et uforholdsmessig overtak. Wallers iakttagelser passer godt inn i andre sosiologiske forklaringer på institusjonenes funksjoner for å regulere motstridende partsinteresser, og gjøre det på en måte som tjener samfunnets opprettholdelse. Noen mellommenneskelige normer var først og fremst ment å skulle begrense overgrep; andre normer skulle få folk til å vokse sammen.

Normer er normalt knyttet opp til institusjoner. Sosiologisk sett er det vanskelig å tenke seg at et samfunn kunne bestå uten normer eller uten institusjoner. Istedenfor å se endringene i kjønnsrelasjoner over siste generasjon som individenes "frigjøring fra" alle normer og institusjoner, kan det være mer nærliggende å se endringene som individenes tilpasning til et nytt og annet institusjonelt samfunnsmodell: *Marked og media* er i senere år blitt sterkere, *ekteskapsinstitusjonen* er relativt sett blitt svakere.

Dette betyr at vi ikke nødvendigvis bør fortolke iøynefallende endringer som et uttrykk for frigjøring fra samfunnsmessig press, til eksempel når vi møter kvinner

som kler seg dristig i det offentlige rom og fanger maksimal oppmerksomheten fra ukjente personer av det annet kjønn. Dette kan like gjerne forstås som en tilpasning til en dominerende markedsorientert organisering av kjønn. De normative føringer som vi kan vente fra den økonomiske institusjon, vil peke i retning av å betrakte kjønnssymbolikk som byttemidler på et marked. Sterke sexsymboler får mening når de tolkes som en reklame for å påkalle interesser hos mulige kunder, hvorav en utvalgt kanskje kunne være aktuelle for et varig forhold. Når dette ikke så ofte slår til, har det sammenheng med at menn i stigende grad oppfatter det som legitimt å betrakte kvinner som kjønnsobjekter på markedet, som tilbud for egen behovstilfredsstillelse eller som tilbud om å prøve seg fram til en partner som kunne bekrefte en viss selvoppfatning.

Institusjonelle normer setter ikke bare rammer om mellommenneskelig samhandling, de gjør også noe med partene som personer. En kvinner må, i større grad enn tidligere, regne med at hun til stadighet betraktes som et kjønnsobjekt, som kan bli utsatt for tilnærminger. Hvis ikke dette skal føre til overrumplinger, må hun holde seg mer og mindre kontinuerlig i beredskap, en tilstand som kan kreve en stadig tilførsel av billedlige og musikalske stimuli. Det gis eksempler på at en slik beredskap går ut over konsentrasjonen om andre ting, og at dette får følger for kvinners konkurransemuligheter på markeder som krever saksrettet konsentrasjon.

Likevel kan andre dilemmaer virke vel så hemmende. Unge kvinner vil måtte regne med å bli vurdert på et kjønnsmarked etter sin verdi som en opplevelsesfremmende partner. De som i denne konkurransen kan virke mest hengivne, vil kunne ha størst sjanse til å sjarmere en mann. Samtidig vil en hengivenhet uten sikkerhetsnett kunne føre til mange smertefulle fall. En måte for å forsøke å mestre dette dilemmaet, er å lære seg et rollespill som varm kvinne, men spilt med alle følelsesmessige forbehold. Dette er et gjennomgående mønster i de såkalte såpeoperaer i amerikanisert fjernsyn. Dette vil likevel knapt være det mest funksjonelle startgrunnlaget for moderne familiedannelser, som var ment å skulle baseres på et emosjonelt grunnlag. Markedsnormene er med andre ord lite funksjonelle for familiedannelse.

I et relasjonsperspektiv framstår ikke menn og kvinner bare som forskjellige aktører med komplementære roller, og som kunne danne grunnlag for gjensidig tiltrekning. Både evolusjonspsykologiske argumenter og begrunnelser knyttet til kvinners nære forhold til sitt avkom tilsier at det ikke bare er maskuline rollemodeller og emosjonell avstengthet som gjør at menn og kvinner kan ha forskjellige grunnholdninger til å la seg binde til et ekteskap.

I den grad kvinner har større sosial følsomhet, kan dette gi flere fordeler der rammeverket om den sosiale samhandling er noenlunde fastlagt. Derimot er det ikke sikkert at en relasjonsorientert etikk, som har preget kvinner mer enn menn, er tilstrekkelig til å mestre situasjoner der også spillereglene blir bestemt av partene. Kvinner som er lært opp til å tro at mannens følelsesliv i utgangspunkt er som kvinners - bare mer hemmet etter fireårsalderen - kan lett la seg forlede til å tro at mannen vil la seg blende av den store kjærligheten, bare han blir vist fortrolighet. Det kan føre til store skuffelser når hun oppdager at seksuell tilfredsstillelse ofte virker frigjørende på behovsorienterte mannen, mens det binder relasjonsorienterte kvinnen.

Mye taler for at kvinner alt i alt har tapt på en utvikling preget av at ekteskapet er blitt avinstitusjonlisert til fordel for markedet.

Noter:

Jfr. Bernard, Jessie (1972): *The Future of Marriage*. Bantam, N.Y. - French, Marylyn (1992): *Krigen mot kvinnene (The War Against Women)*, Aschehoug, Oslo. - Ahrons, Constance (1995): *Den gode skilsmisse (The Good Divorce)*. Tiden, Oslo.

2 Blom, Svein og Ola Listhaug (1988): "Familie og livskvalitet" (5-28), *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol 29, s. 22.

3 Mastekaasa, Arne (1993): *The Relationship between Marital Status and Subjective Well-Being: Consistency, Variations, and Causal Explanations*. Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo. Rapport nr. 38.

4 Gelles, Richard J., Donileen R. Loseke (red) (1993): *Current Controversies on Family Violence*. Sage, London. - Sommer, Reena (1994): *Male and Female Perpetrated Partner Abuse. Testing a Diathesis-Stress Model*. Winnipeg study.

5 Harlow, Carol Wolf (1991): *Female Victims of Violent Crime*. Washington D.C. U.S. Department of Justice, 1-2.

6 U.S Bureau of Justice Statistics (1993): *Highlights from 20 years of surveying cri*. Department of Justice, 18.

7 Center for Disease Control and Prevention (1994): *Morbidity and Mortality*. Report 43, no 8, Washington D.C. U.S. Government Printing Office, March 4, s. 135. - Jfr. Blankenhorn, David (1992): *Fatherless America*. Basic Books, N.Y., kap 2.

8 Jfr. Østerberg, Dag (1983): "Familieforhold og selvmordshyppighet", s. 81 f i *Emile Durkheims samfunnslære*. Pax, Oslo.

9 FNs menneskerettskommisjon ved Radhika Coomaraswamy la 2. 4. 1997 fram en rapport om utbredelsen av voldtekter, tvungen prostitusjon og seksuell trakasering. Kommisjonen konkluderer med at verdens kvinner utsettes for stadig mer vold. Undersøkelser ved amerikanske, kandske og britiske universiteter tyder på at en av seks kvinner er blitt utsatt for seksuelt preget vold.

10 Daly, Martin og Margo Wilson: "Discriminative Parental Solicitude", *Journal of Marriage and the Family* 42:277-88, og "Killing the Competition: Female/Female and male/Male Homicide", *Human Nature* 1:81-107. - Den uavhengige britiske forskningsinstitusjonene *Family Education Trust* har gjennomgått familierettssaker i England over en seksårsperiode på 1990-tallet og funnet tall som peker i samme retning som de amerikanske studiene. Britiske barn som lever med foreldre som ikke er gift, utsettes for mer vold og mishandling enn barn som lever i ekteskapelige familier. Blant barn som levde sammen med en mann som ikke var barnets far, kunne sjansen for å bli drept være tredve ganger større enn blant barn som levde sammen med sin far.

11 Gordon, Michael og Susan J. Craighton (1988): "Natal and Non-Natal Fathers as Sexual Abusers in the United Kingdom: A Comparative Analysis" *Journal of Marriage and the Family* 50, no 1 - Margolin, Leslie (1992): "Child Abuse by Mother's Boyfriends: Why the Overrepresentation?" *Child Abuse and Neglect* 16, no 4, s. 545-46. - Malkin, Catherine M. og Michael E. Lamb (1994): "Child Maltreatment: A Test of Sociobiological Theory"; *Journal of Comparative Family Studies* 25, no 1, s. 121-33.

12 Jensen, Leif, David J. Eggenbeen, Daniel T. Lichter (1993): "Child Poverty and the Ameliorative Effect of Public Assistance" *Social Science Quarterly* 74, no. 3 Sept., 544.

13 Jensen, Ann-Magritt (1994): *The Feminization of Childhood*, s. 59-75 i Qvortrup, Jens m. fl. (red.) *Childhood Matters*. Avebury, Aldershot

14 Jfr. Popenoe, David (1988): *Disturbing the Nest*. Aldyne de Gryter, N.Y. s. 315.

15 Popenoe(1988) s. 24.

16 Koss, Mary P. og Sarah L. Cook (1993): "Facing the Facts: Date and Acquaintance Rape are Significant Problems for Women", kap 6 i Gelles, R.I. og D.R. Loseke (red): *Current Controversies on Family Violence*. Sage, London.

17 Waller, Willard (1951): *The Family. A Dynamic Interpretation*, Dryden Press, N.Y. Jfr. også Holter, Øystein Gullvåg (1981): *Sjekking, kjærlighet og kjønnsmarked*. Pax, Oslo.

18 Rhodes, Sonya og Marlin S. Potash, (1988): - *men så fikk han kalde føtter. Hvorfor menn ikke tør binde seg* (*Why Men Don't Commit*), Gyldendal, Oslo.

19 Jfr. Gilligan, Carol (1982): *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's development*. Harvard University Press, Cambridge, Ma.

20 I Anne Moir og David Jessels bok *Hjernen - den store forskjellen på mann og kvinne* (Huitfeldt forlag, Oslo 1992) hevdes det at mens tidligere femti prosent av kvinnene syntes menn var egoister, er dette tallet senere steget til sytti prosent.